

PRVI POPIS OBRITNIKA I TRGOVACA (NAKON HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE) U ĐURĐEVAČKOM KOTARU 1890.

THE FIRST CENSUS OF CRAFTSMEN AND TRADERS (AFTER CROATIAN-HUNGARIAN SETTLEMENT) IN THE ĐURĐEVAC DISTRICT IN 1890

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

Redovni prof. Filoz. fakulteta
u Zagrebu u mirovini
Draškovićeve 23, Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno / Received: 28. 3. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 30. 4. 2020.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: [323.3-057.214+658.87-051]

(497.525.1Đurđevac)“1890”(062.21)

338.2(497.525.1Đurđevac)“1890”(091)

Elizabeta WAGNER

mag. hist.art./inf.
Draškovićeve 23, Zagreb

SAŽETAK

Godine 1890. po nalogu bana Khuen Héderváryja sastavljen je prvi Adresar obrtnika i trgovaca na području Zagrebačke trgovačko-obrtničke komore. Sastavljen u malom broju primjeraka a sa svrhom da pokaže zajedničkom parlamentu u Budimpešti da u Hrvatskoj ima zadovoljavajući broj obrtnika i trgovaca. Taj nam prvi Adresar omogućava da stvorimo nekoliko značajnih zaključaka tko su bili obrtnici i trgovci na tom području. Ispis za područje Đurđevačkog kotara, koji je nastao 1890. i vođen po kotarevima, pa i na području razvojačene Đurđevačke pukovnije pokazuje da je Đurđevački kotar gravitirao ne prema Koprivnici već prema Bjelovaru. Nastojanje da se Đurđevački kotar ne poveže s koprivničkim svakako je zanimljiv fenomen na koji je utjecala jaka vojnička tradicija i pokušaj krajišnika da stvore posebnu sebi dovoljnu gospodarsku cjelinu s jakom vojničkom tradicijom i obrtima koji su bili potrebni krajišnicima a sada razvojačenom pučanstvu. Đurđevački kotar nije imao u tom vremenu niti jedan grad, ali su trgovišta Đurđevac i Virje, pa i Pitomača i Ferdinandovac imali dosta obrtnika koji su udovoljavali potrebama stanovništva.

Ključne riječi: Đurđevački kotar, obrtnici, trgovci, *Adresar obrtnika i trgovaca*, 1890.

Keywords: district of Đurđevac, craftsmen, tradesmen, *Address book of craftsmen and tradesmen*, 1890

1. UVOD

Đurđevac se u povijesnim izvorima prvi puta spominje 1267. godine a njegova utvrda podignuta je u 16. stoljeću, kada je došlo do osmanlijske ugroze. Za vrijeme osmanlijskih osvajanja doživio je depopulaciju stanovništva, ali je nakon prestanka te opasnosti područje đurđevačke regimente u sastavu Varaždinskog generalata, odnosno Vojne krajine, doživjelo obnovu, a zbog plodnosti zemlje i napredak, te se u procesu razvojačenja Vojne krajine smatralo najnaprednijim dijelom Hrvatske u kojem je narod radin, poslušan, pismen i napredan. No zbog izostanka željezničke veze sve do 1911., područje Đurđevačkog kotara bilo je jako vezano uz mađarske uzore preko Prekodravlja, odnosno za Bjelovar, pa se to odražava i u gospodarskom razvoju, gdje su obrtnici a i trgovci često stranci iz razvijenijih dijelova Monarhije. Iako je arhivska građa i kotara Đurđevac i mjesta Đurđevac uništena krajem 1943. godine, mnogi su se današnji Đurđevčani ali i drugi istraživači potrudili da nakon Rudolfa Horvata što više

doprinesu prepoznavanju povijesti Đurđevca u prošlosti.¹ Zanimljivo je da popisi stanovništva do 1857. bilježe mnoge podatke o đurđevačkoj regimenti ali tada sve do popisa 1880. postoji praznina koja ukazuje na velike organizacione promjene koje su završile razvojačenjem Vojne krajine.² Upravo stoga nam je prvi poimenični popis obrtnika i trgovaca na području Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu iz 1890. tako dragocjen iako ne možemo reći da je historiografski Đurđevac zanemaren. O obrtništvu i industriji Đurđevca i njegovog kotara u prošlosti najrelevantnije zapise dao je Vladimir Miholek.³ Rekonstrukciju demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću izradio je odlično prof. Nikola Cik.⁴ Ostala je neobjavljena i diplomatska radnja prof. povijesti Zdravka Leščana iz 1996., koji je na osnovu izvornih dokumenata pokušao prikazati razvoj vanpoljoprivrednog gospodarstva na đurđevačkom području.⁵ Ne smijemo zaboraviti ni akademika Dragutina Feletara koji se bavi kretanjem stanovništva u Podravini ali i mnogo šire, te njegovi radovi služe kao polazna točka svih istraživanja.⁶

Međutim demografski podaci do osnivanja Zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu 1870. gotovo da ne postoje. Dr. Petar Korunić pokušao je istražiti ovu temu za razdoblje od 1750. do 1857. godine, te je godinama istraživao građu u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, preslikavajući tabele i brojne materijale, koji još uvijek čekaju svog interpretatora za pisanje sintetičke povijesti Đurđevca.⁷ Naime zbog prerane smrti dr. Petar Korunić nije uspio statističke podatke, načinjene od Marija Terezije pa do 1858. ugraditi u postojeću povijest. Nažalost Korunić nije išao dalje od Jelačićevih vremena, pa nam je vrijeme od 1858. do 1880. kada je počeo izdavati statistike Zemaljski statistički ured u Zagrebu potpuno vakantno, te stoga *Adresar obrtnika i trgovaca*, koji je iskorišten u ovom radu ima veliku važnost jer se nastavlja na izvještaje tajnika Zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore Imbre Ignjatijevića Tkalca za ranije razdoblje.

Đurđevački kotar bio je do 1873. u sastavu generalata Varaždinske Vojne krajine. Središte je preseљeno prvo u Koprivnicu, pa u Bjelovar i tada započinje nova povijest Đurđevca. Varaždinski generalat s đurđevačkom i križevačkom pukovnijom prvo je razvojačeno dok su ostali dijelovi Vojnih krajina ostali pod vojnom upravom do 1881. godine.

Učinjeno je to na zahtjev Mađara koji su na taj način željeli osigurati svoju južnu granicu od ratobornih »Picoka« koji su svoju tvrđavu obranili od Turaka tijekom 17. stoljeća, te je ona bila prva točka na granici koja nije pala pod tursku vlast, obranivši se od svih osmanlijskih navalaa (pa se Picokijada svake godine obilježava u Đurđevcu izvođenjem igrokaza Vladimira Miholeka). Ova obrana desila se

¹ Rudolf HORVAT, *Povijest Djurdjevca*, Zagreb 1940., str. 1-64.; Mato KUDUMIJA, *Djurdjevac u svijetu i vremenu*, Djurdjevac 1968; Nikola CIK, Izvođenje i realizacija prve faze projekta Đurđevac 1868. godine: Rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću, *Podravina*, vol. 13, br. 25, Koprivnica, 2014, str. 63-65.

² Vidjeti: Petar KORUNIĆ, *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1750.-1857.* sv. 1-2, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, FF press, Zagreb 2018. sv.1, str. 1-454, sv. 2 str. 465-929, i *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1828/1830 godine*, sv. 3, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, FF press, Zagreb 2019, str. 1-735.

³ Vladimir MIHOLEK, Prilog poznavanju povijesti obrtništva u Đurđevcu, *Podravski zbornik*, 19-20, Koprivnica 1994, str. 76-99; ISTI, Počeci organiziranog rada obrtništva na području Đurđevačke pukovnije, PZ, 24/25, Koprivnica 1999, str. 163-170; ISTI, Stari sajmovi i trgovina u Đurđevcu, *Podravski zbornik*, br. 26/27, Koprivnica 2000/2001, str. 105-115; ISTI., Podravske vodenice i mlinovi potočari đurđevačke Podravine od polovice 18. do polovice 20 stoljeća, *Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. XII, Koprivnica 2013, br. 24, str. 120-140.

⁴ Nikola CIK, Izvođenje i prva faza realizacije prve faze projekta Đurđevac 1868 godine - rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u 19 stoljeću, *Podravina*, God. 13, br. 25, str. 63-76.

⁵ Ne znam iz kojeg razloga Leščan nije obavio svoju radnju. Jedan primjerak radnje nalazi se u mojem posjedu jer sam bila mentorica obrane tog diplomskog rada..

⁶ Dragutin FELETAR, *Općine Koprivnica, Đurđevac i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Podravina, Muzej grada Koprivnice, 1989.

⁷ Petar KORUNIĆ, *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1750-1857. godine*, sv. 1-3., izd. FF Press, Zagreb 2018.

stotinu godina prije Sinja i Sinjske alke, te su Osmanlije odustali od opsade Đurđevca kada su ih branitelji tvrđave počeli gađati pilićima uvjereni da bi opsada trajala predugo. Grad se počeo naseljavati stranim obrtnicima već u 17. stoljeću uživajući status privilegiranog trgovišta zajedno s Virjem i Novigradom Podravskim.⁸ Već 1659. Đurđevac se spominje kao »civitas« te je vjerojatno već sredinom 17 stoljeća bio gradsko naselje te je imao 222 domaćinstva, dakle oko 800-1200 stanovnika.⁹ I Virje se 1706. spominje kao trgovište a imalo je 1700. godine 293 kuća dakle možda i 2300-2460 stanovnika.¹⁰ Krajišnici su prigodom mađarske revolucije 1848. pod vodstvom bana Josipa Jelačića prodrli duboko u mađarski teritorij, a krajišnici Virja i Đurđevca su obranili hrvatsku granicu na Dravi tj. na njenom starom toku, i time je ta granica većim dijelom do danas ostala državna granica između Mađarske i Hrvatske¹¹ I Ferdinandovac je nešto prije nastao preseljenjem stanovnika Broda na Dravi na novu lokaciju današnjeg Ferdinandovca,¹² a Pitomača i Kloštar svojim šumama i zemljom bili su također privlačni za kolonizaciju.¹³ Molve, iako hodočasničko mjesto, bilo je slabije razvijeno.

Nakon rušenja feudalizma, uvođenje građanskog načina upravljanja teklo je vrlo sporo i bez pravog i dobrog plana. Takvoj situaciji pridonosilo je političko stanje u Monarhiji, gdje su Hrvati poslije 1848. dobili kao nagradu ono isto što su Mađari dobili za kaznu - apsolutizam. No za razliku od Mađara koji su počeli modernizirati svoje gospodarstvo, hrvatske zemlje su bile podijeljene, a sjeverna Hrvatska je sve do 1871. bila podijeljena na vojni i civilni dio, s time da je i Dalmacija i Istra bila pod Bečom. Iako je car obećao 1848. ukinuće Krajina one su zbog posebnih prilika postojale do 1881. onemogućavajući planiranje cjelovitog gospodarskog života.

Ratovi 1859. i 1866. ponukali su cara Franju Josipa da pola Habsburške monarhije dade na upravljanje Mađarima prepustivši njima i obvezu razvojačenja Vojne krajine. No oni su svoj zadatak shvatili kao stvaranje jakog mađarskog dijela Monarhije u kojem žive samo Mađari, što je jako pogodilo Hrvate i Slovake.

Dakako da razvojačenje Vojne krajine nije teklo glatko. Bilo je velikih otpora od strane krajiškog stanovništva koje je već steklo izvjesne privilegije a tu su se nastanili i mnogi umirovljeni krajiški časnici rodom iz ovog područja. Razvojačenje Vojnih krajina započelo je 1871. upravo na području Đurđevačke i Križevačke pukovnije, na inzistiranje Mađara koji su se bojali - na osnovi iskustva iz 1848. - ratobornih đurđevačkih »Picoka«, pa je stoga područje Varaždinskog generalata - sada već sa sjedištem u Bjelovaru izabrano za prvu demilitarizaciju i uklapanje u sustav Banske Hrvatske. Dakako da to kao i svaka reforma nije bio jednostavan zadatak i s obzirom na različitosti tog područja bilo je dosta nesklada, lutanja, pa i kaosa, dok se prilike nisu donekle sredile na političkom, obrazovnom, gospodarskom i kulturnom planu. U tom vremenu nisu vršeni ni popisi stanovništva i u vremenu od 1857. kada je izvršen prvi moderni popis stanovništva pa do 1880. kada je taj popis provodio Zemaljski statistički ured u Zagrebu imamo tzv. predtranzicijski period, s time da je tek za pune tranzicije zabilježen pad smrtnosti i napredovanja broja stanovnika.¹⁴

⁸ Hrvoje PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17 stoljeću. izd. kuće Meridijan i Društva za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Samobor - Zagreb 2012, 179-252, 283.- Stjepan KRIVOŠIĆ, Stanovništvo Podravine 1659-1859. Podravski zbornik, sv. 83, Koprivnica 1983*

⁹ H. PETRIĆ, n.dj., 286.

¹⁰ H. PETRIĆ, 289. Stjepan KRIVOŠIĆ, Virje, *Podravski zbornik, sv. 12, Koprivnica 1986, str. 119.*

¹¹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Ferdo Rusan. Život i djelo (1810.-1879). Od vojnika do ilirskog i pučkog pjesnika te nositelja prosvjetiteljskog i gospodarskog života Podravine, Izd. Meridijani, bibliotheka historia Croatica, knj. 39, ured. D. Feletar, Samobor, 2003. . Ferdo Rusan - iako umirovljeni časnik - ojačao je svojim člancima, pjesmama i radom na gospodarskom i prosvjetnom polju ilirsku ideju, sprečavajući ne samo mađarizaciju već i germanizaciju ovih prostora. Iako je njegovo djelovanje prestalo njegovom smrću, temelji koje je stvorio Rusan nisu se više mogli poništiti pa i danas kroz hrvatsko pjevačko kulturno društvo Ferdo Rusan podsjećaju na to važno razdoblje u životu Virja.*

¹² Paškal CVEKAN, *Ferdinandovac, Ferdinandovac 199...; P. CVEKAN, Gjurjjevac kakav nije poznat, Đurđevac 1991.*

¹³ Branko BEGOVIĆ, *Pitomača, Pitomača 1995.; Isti, Tri stoljeća Pitomače, Pitomača 1985..*

¹⁴ J. GELO, *Demografske promjene, n. dj., str. 14-15., D. FELETAR, P. FELETAR, Procesi dramatične depopulacije gornje hrvatske Podravine, Meridijani, Koprivnica, 2018., str. 199-203*

Nažalost popis 1880. nije bilježio podatke koji su relevantni za dokazivanje gospodarskog razvoja. Stoga je popis Trgovačko-obrtničke komore, zabilježen u *Adresaru obrtnog i trgovačkog svijeta*, koji je objavljen upravo u godini obilježavanja 40. godišnjice rada Trgovačko-obrtničke komore i polustoljetnog rada Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, važan za dokazivanje da Hrvatska ima mnogo obrtnika koji zadovoljavaju potrebe stanovništva. *Adresar* to i dokazuje, ali ne ukazuje da je bavljenje obrtom mnogim obrtnicima bilo sporedno zanimanje, jer samo od obrta nisu mogli živjeti pa su se bavili s više obrta, ili su kombinirali obrt s poljoprivredom. Rijetko koji obrtnik nije imao vinograd ili komad šume. Istina, u Đurđevcu, obrtnici su se grupirali u tri skupine prema nacionalnosti, ali to više dokazuje razjedinjenost nego razvijenost. Zabranom rada cehova u Banskoj Hrvatskoj a onda i na području ukinute Đurđevačke pukovnije 1871. obilježeno je pridolaskom mnogih obrtnika iz razvijenijih dijelova Monarhije, te je započela velika konkurentska borba u kojoj su se održali samo najbolji i najsposobniji. Raspolažući sa slabim kapitalom, a možda i znanjem, mnoge obrtničke radnje trajale su kratko vrijeme pa to obilježava i njihovo seljenje iz jednog mjesta u drugo, dok se nisu negdje učvrstili i izgradili dom, ili pak napustili Hrvatsku.

Godine 1884. mađarski je parlament donio Zakon o obrtu, koji je usvojio i Hrvatski sabor. Rađen za potrebe mađarskog gospodarstva on je bio neprilagođen potrebama Hrvatske na desnoj obali Drave, osobito na području gdje su stvorena mala i poljoprivredna gospodarstva, pa je takav morao biti i obrt zbog slabe kupovne moći stanovništva. Nakon tih spoznaja mnogi su obrtnici potražili drugo mjesto rada, ali su neki svoj život etablirali na ovom području, radeći marljivo i uspješno, otvarajući radnje potrebne stanovništvu, a osobito gostionice, koje su bile jedina mjesta razgovora i dogovaranja o politici, gospodarstvu i drugim društvenim problemima. Na području ugostiteljstva obrtnici su se često sukobljavali s trgovcima, jer su i ovi svoje trgovine vezali često s gostionicom, što je, osobito u sajmenne dane, donosilo lijepu korist.

Zbog pisanja novina u Hrvatskoj, osobito zagrebačkog *Obrtnika*, koji je ukazivao na neravnopravan odnos obrtnika u Hrvatskoj i Slavoniji prema obrtnicima na području Mađarske i Hrvatske, ban Khuen Héderváry donio je Uredbu o popisu svih obrtnika ma temelju službenih spisa, jer je želio dokazati uoči velike gospodarske izložbe 1891. da u Hrvatskoj ima dosta obrtnika i da nema potrebe za osnivanjem tvornica u Hrvatskoj, jer da su potrebe stanovništva zadovoljene radom obrtnika ali i trgovaca koji uvoze industrijske proizvode iz razvijenih dijelova Austro-Ugarske monarhije. Ovakvo shvaćanje odgovaralo je i Beču i Pešti, a isti odnos nalazimo i na drugim područjima, tako na pr. kod osnivanja zagrebačkog Sveučilišta Franje Josipa 1874. godine, kada je otvoren Bogoslovni, Mudroslovni i Pravoslavni fakultet, ali ne i obećani medicinski, a da ne govorimo o fakultetima kojima je bila svrha školovati gospodarski i poljoprivredni kadar koji bi mogao modernizirati Hrvatsku. Modernizacija je stoga bila vrlo ograničena i provođena uglavnom od kadra koji je došao iz inozemstva, odnosno naših mladića školovanih u inozemstvu, stacioniran uglavnom u većim gradovima.

Stari oblici gospodarenja i proizvodnje teško se i sporo napuštaju i zbog nedostatka investicijskog i kreditnog kapitala, iako ga je pravaš Eugen Kvaternik tražio još 1862. u svojoj knjizi *Hrvatski glavničar*. Stoga se u mnogim krajevima, pa i na đurđevačkom području zadržava sitni obrt, često neprijavljen, a obrtnici kombiniraju svoj obrtnički rad radom u poljoprivredi, dok im trgovci konkuriraju otvarajući uz svoje trgovine i gostionice koje su središte dosta razvijenog političkog života koji prati i mnogobrojni tisak. Hrvatska je imala sreću što joj je Pragmatička sankcija preko Hrvatsko-ugarske nagodbe osiguravala izvjesnu autonomiju, pa iako ju je kralj Franjo Josip zanemarivao i kršio, ipak je ona povremeno ukazivala da su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija posebne kraljevine, odnosno posebni teritorij koji nije nasljedan već se nalazi u okviru bečkog dvora sporazumom hrvatskog plemstva i kralja. No kako je plemstvo sve više slabilo nakon jačanja građanskog društva, tako sve više dolaze do izražaja nove tendencije, na koje je ukazao osobito Ivan Mažuranić kao kancelar i kasnije kao hrvatski ban pučanin. No povijest se nije mogla zaustaviti i razvojačenjem Vojnih krajina stvorena je situacija koja je zahtijevala ujedinjavanje hrvatskih zemalja u jednu cjelinu. No Dalmacija i Istra su izuzete iz tog plana uslijed protivljenja dalmatinskog sabora u Zadru, a i Međimurje se nalazilo u okviru užeg mađarskog teritorija od 1861. godine, te su Mađari činili sve da ovaj kraj ukorporiraju u svoju zemlju a i područje Prekdravlja, tj. Gole, Ždale i Gotalova nije bilo točno definirano.

Tek sada se počelo promišljati što s Hrvatskom, koja je zbog krutog sistema Vojne krajine zaostajala za ostalim dijelom Austro-Ugarske monarhije osobito u razvoju privatnog gospodarstva. Prepuštena Ugarskoj ova se nije žurila rješavati hrvatsko pitanje, već je prvo ojačala svoje pokrajine, a do 1873. izgradili su prugu do Rijeke koja je postala njihova glavna izvozna i uvozna luka, a utvrdili su dunavske obale kako bi spriječili velike poplave. O Hrvatskoj nakon početnih obećanja ne vode mnogo računa. Cehovi su dakako zabranjeni i na mjesto ovih proizvodnih i prodajnih jedinica ulaze strani obrtnici ali se u tim zanimanjima pokušavaju etablirati i domaći ljudi.

Zaštićeni izjednačavanjem imovinskog prava počeli su se u Hrvatsku intenzivno naseljavati i Židovi, što je podržavala i ugarska vlada, želeći se riješiti prevelikoga utjecaja vrlo sposobnih i radinih Židova na svoj gospodarski život. Židovi su donosili investicijski kapital ali i znanja velikog dijela Europe, te su iskoristili slobodan prostor i počeli graditi prve velike tvornice u ili u blizini većih gradova gdje je bilo slobodne radne snage oslobođene ukidanjem kmetstva.¹⁵ Zajednički ugarsko-hrvatski Obrtni zakon, koji je proglašen u zagrebačkom Saboru 27. II. 1872. nije bio prilagođen potrebama Hrvatske. Pozivom na autonomiju ban Ivan Mažuranić pokušava od 1875. do 1880. izdati niz uredaba u okvirima Nagodbe, kojima je regulirao odnose u upravi, sudstvu, školstvu, a osnovao je i Zemaljski statistički ured u Zagrebu, namijenivši mu posao evidencije svih elemenata važnih za cjelokupno društvo. Nažalost njegovim odlaskom s banske stolice na bansku stolicu dolaze sve do Prvoga svjetskog rata mađaronski banovi, pa su mnoge Mažuranićeve uredbe ukinute ili promijenjene. No kroz postojeći tisak naziru se težnje i želje hrvatske strane, pa je to i pokazivano kroz vrlo burni politički i gospodarski život. No modernizacija se nije mogla posve spriječiti pa je to i mađaronski ban Khuen Héderváry nastojao iskazati pred carem i ugarskom vladom određenim ustupcima i akcijama koje su trebale potvrditi da je Hrvatska pacificirana i sretna zemlja.

Demografska slika Hrvatske bila je ugrožena ne samo zbog favoriziranja činovništva srpske narodnosti, već i zbog prevelikog ulaska stranaca koji su držali ključne pozicije u mnogim granama. Oni su bili školovani u inozemstvu i privučeni u Hrvatsku mogućnostima zarade. Taj proces prošao je poprilično prikriveno a i popisi stanovništva nisu vodili računa o tom faktoru. Osim toga burno vrijeme sredine 19. stoljeća učinilo je popis iz 1827/28. gotovo neuporediv s popisom iz 1857., a onda je slijedeći popis načinjen tek 1880. godine (djelomično i 1869.) i svi su vodili malo računa o radnim slojevima stanovništva u cjelini. Popis od 1827/28. nije uopće vodio računa o obrtima i trgovcima, a prvi građanski popis stanovništva iz 1851. nije u cijelosti nikada javno objavljen. Podatke o proizvodnim zanimanjima nije tražio ni moderni građanski popis iz 1857. kao što to vidimo iz monografije dr. Petra Korunića koji je godinama istraživao arhivsku građu o popisima.¹⁶ Razloge zato treba tražiti u podređenosti Hrvatske u gospodarskim pitanjima Beču do 1868. a onda Ugarskoj do 1918. Obje zemlje držale su gospodarstvo Hrvatske i Slavonije u podređenom položaju preko proračuna, a i poreza, čije prikupljanje su uglavnom držali stranci a od 1868. isključivo Mađari preko svojih financijskih organa.

Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu i Osijeku osjećale su potrebu evidentiranja obrtnika i trgovaca jer je gospodarsko pitanje bilo i političko pitanje. Tajnik zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore od 1852. do 1861. Imbro Ignjatijević Tkalec izložio je na sjednici Komore 5. travnja 1852. napatuk za popis obrtnika i trgovaca na zagrebačkom području, koji nikada nije bio objavljen zbog nedostatka financijskih sredstava. On je izradio i četiri izvještaja za ministarstvo trgovine u Beču no očuvana su nam samo tri i iz njih možemo spoznati prilike u obrtnom gospodarstvu polovicom 19. stoljeća.¹⁷ Nažalost materijali koje je Tkalec prikupio većinom su uništeni poslije Prvoga svjetskog rata odredbom Vladimira Arka, predsjednika Zagrebačke trgovačko-obrtničke Komore.

¹⁵ Igor KARAMAN. *Industrija Hrvatske i Slavonije, 1800-1918. Zagreb 2*

¹⁶ Petar KORUNIĆ, *Naselja i stanovništva hrvatskih pokrajina 1750.-187., ac. 1, str. 13 i 17.*

¹⁷ Imbro IGNJATJEVIĆ TKALAC, *Hrvatsko gospodarstvo polovicom XIX. stoljeća (priredila Mira Kolar), Zagreb 2004., Ekonomski fakultet, str. 73-74. Prema ovom izvoru na području Zagrebačke županije bilo je 1852. godine 2352 obrtnika a najbrojniji su bili kovači, tkalci, kožari, krojači, postolari i opančari, stolari i mlinari.*

Mađari su bili poznati po dobroj statistici. No nisu provodili posebne statistike za gospodarstvo, prikrivajući na taj način financijske odnose između Ugarske i Hrvatske. To je dolazilo do izražaja tijekom revizija financijalnog dogovora Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873. i kasnijih godina.

Velike teritorijalne i upravne promjene a i nestručnost popisnika otežavale su dobivanje prave slike gospodarstva Hrvatske, pa i *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890. po službenih vrelih Gjüre Justusa i Ludwiga Strohmayera*, objavljen 1891. u Zagrebu, treba uzimati s rezervom. On donosi malo podataka o obrtnicima i trgovcima ali ipak objavljuje imena i prezimena obrtnika i trgovaca i u najmanjem mjestu. Osim toga naznačena je struka, mjesto boravka i nadležna pošta. To je sve! Za svaki dalji podatak upućeni smo na dodatna istraživanja preko matičnih knjiga rođenih, umrlih i vjenčanih odnosno na druge registre koji su tu i tamo očuvani. Ponekad se ne objavljuje ni cijelo ime već samo inicijal, pa se ne može zaključiti da li se radi o muškoj ili ženskoj osobi. Nema podataka o životnim uvjetima obrtnika i trgovaca ni u velikim a kamo li u malim mjestima, pa ne možemo zaključiti kako su obrtnici živjeli, kojim kapitalom su raspolagali i što su i koliko točno proizvodili, pa smo i dalje upućeni za proširenje naših spoznaja i na obiteljske arhive i druge izvore koji govore o javnom i društvenom djelovanju obrtnika. Tema je neiscrpna. Budući da dosadašnja istraživanja zasnovana na sumarnim statistikama - kakve su se redovito prikupljale i objavljivale - nisu dala zadovoljavajuće podatke.¹⁸

Adresar je danas raritet i ja sam ga pronašla samo u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Pisan na hrvatskom i njemačkom jeziku jedini je poimenični popis ljudi koji su se bavili trgovinom ili obrtom na području zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore, čiji su činovnici Justus i Lobmayer načinili ovaj adresar. služeći se danas neočuvanim upisnikom, koji bismo morali dovoditi u vezu s namjerom Tkalca da iskaže obrtnike i trgovce poimenično.¹⁹ *Adresar* je i jedini poimenični popis obrtnika i trgovaca do 1910. godine kada je za tri godine u Požegi izašao *Hrvatski kompas*.²⁰ Justusov i Lobmayerov *Adresar* nije ni što se tiče pisanja imena kvalitetan, ali je to jedini i prvi popis imena obrtnika i trgovaca za područje zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore. *Adresar* ima još jedan manjak a to je struktura gdje se gostioničari, krčmari i svratištari navode posebno, kao i postolari, čizmari i opančari, iako se radi o srodnoj skupini zanimanja. Rijetko se iskazuje industrija a i kućne zadruge navode se vrlo rijetko. U tabelama ostavile smo raspored struka i nazive prema *Adresari*, pri čemu se kod ponekih struka koristi i naziv struke kakav su dali autori, a koji je, *uvjetovan* njemačkim jezikom koji je dominirao u poslovanju obrtnika i za struku i za alate. Za svakog obrtnika i trgovca navodi se nadležna pošta, koja je bila glavno sredstvo službene komunikacije, a na temelju upisa vidimo da su u đurđevačkom kotaru djelovale pošte Virje, Đurđevac i Pitomača.

Treba napomenuti i neujednačeni pravopis pisanja imena obrtnika, jer to je upravo doba previranja u jezičnoj formi i pravopisu. Po svemu se čini da je *Adresar* rađen na brzinu, po nalogu bana a uoči obilježavanja pola stoljeća rada Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu sa svrhom da dokaže da Hrvatska ima zadovoljavajući potencijal obrtnika i trgovaca i da ne treba više intervenirati davanjem novih dozvola. Za Slavoniju nije načinjen *Adresar* što ukazuje da je Budimpešta imala drugačiji odnos prema Slavoniji gdje su se formirale velike industrije koje su i prerađivale sirovinu, jer su Mađari očito smatrali tri slavonske županije svojim teritorijem koji će se spojiti prije ili kasnije s Mađarskom. Osječka trgovačka komora se uvelike razlikovala po gospodarskom tretmanu mađarskog ministarstva za trgovinu i obrt od odnosu na zagrebačku. Tek nakon odlaska Khuena počinju se i za područje te komore izdavati dozvole za veće tvornice i one uživaju izvjesnu financijsku podršku zajedničkog ministarstva. Dolazi do hiperosnivanja mlinova uzduž Drave u mjestima Varaždin, Ludbreg, Koprivnica, Bregi,

¹⁸ I Petar Korunić je ukazao na ovakav pristup istraživanja socijalne i ekonomske strukture stanovništva opisujući distrikt Kutinu 1721. i 1727. i distrikt Sisak (P. KORUNIĆ, *Naselja i stanovništvo*, sv. 2, str.715-880.).

¹⁹ Život i rad Imbre Ignjatijeveća Tkalca, U: Imbro IGNJATJEVIĆ TKALAC, *Hrvatsko gospodarstvo polovicom XIX. stoljeća. Izvještaji carsko-kraljevskom ministarstvu u Beču*, 9-22. (Predgovor i bilješke)

²⁰ Hrvatski kompas. Požega, 1908-1911. Za dionička poduzeća Beč je izdavao Compass a i Mađari su izdavali od 1868. Magyar Compass sve do 1943. godine.

Novigrad Podravski, Virje, Đurđevac, Pitomača, Kloštar čime su bile ugrožene brojne vodenice na Dravi i na potocima srednje Podravine.²¹

Kako je izgledala upravna struktura đurđevačkog kotara u doba izvršenja ovog popisa možemo očitati iz tablice 1. Đurđevac i Virje bila su najveća mjesta u Đurđevačkom kotaru i tu je i obrtnika bilo najviše. No Đurđevac nije bio veliki grad, ali takav nije tada bila ni Koprivnica. Cijelo gospodarstvo temelji se na sitnoj proizvodnji i trgovini sa seljacima - većinom bivšim krajišnicima.

Adresar je zanimljiv zbog imena obrtnika i trgovaca, sa zaključkom da su se i domaći ljudi pokušali uključiti u obrte, ali rijetko je koji, koliko znamo iz vlastitih istraživanja, uspio prijeći u industrijalce ili veletrgovce. Slučaj mlinara Brauna u Đurđevcu je svakako izuzetak.

2. O ĐURĐEVAČKOM KOTARU OPĆENITO

To je područje do 1871 bilo Vojna krajina i razvojačenjem Varaždinskog generalata Đurđevačka i Križevačka pukovnija prelazi pod vlast Banske uprave i Zagrebačke trgovačko-obrtničke komore. Zapravo razvojačenje je provedeno deset godina prije sastava *Adresara* i još uvijek pokazuje veliku šarolikost među obrtnicima i trgovcima, pri čemu u prvoj skupini dominiraju domaći ljudi, a u drugoj, tj. među trgovcima dominiraju osobe izraelske vjere. Svima je bilo dopušteno da pokušaju izgraditi svoju egzistenciju kao obrtnici ili trgovci, ali je konkurencija za održanje bila vjerojatno nevjerojatno oštra, što možemo samo pretpostaviti jer tisak nije tom problemu posvećivao veću pažnju, a općinska i kotarska arhiva Đurđevca i Virja je stradala u Drugom svjetskom ratu.

Na nesiguran položaj obrtnika ukazuje da su oni pokušali otvarati svoje radnje u više mjesta te su se pronalaskom najboljeg mjesta tu smjestili ili su otišli dalje u potrazi za stalnim domom. Virje je imalo isti status trgovišta kao i Đurđevac, a i za Vojne krajine ta dva mjesta imaju slični status, jer je sjedište đurđevačke regimente iz praktičnih razloga bilo u Bjelovaru. Ta dva mjesta se međusobno natječu u razvoju privrede, a Virje je dosta povezano sa Šemovcem. Nakon što je Đurđevac definitivno odabran za sjedište kotara Đurđevac ima nešto više obrtnika i trgovaca nego Virje, a i bolje su veze između Bjelovara i Đurđevca ali po broju stanovnika Virje je veće od Đurđevca. Ovo nadmetanje ima jake političke temelje i treba biti predmet posebnog razmatranja. Treba ukazati da su i Pitomača i Kloštar imali dobre kvalifikacije za uspješan razvoj zahvaljujući drvenoj industriji i stočarstvu. Karakteristika ovog područja je velik broj sela i zaselaka kojima je trebalo pružiti obrtne i trgovačke usluge.

Tablica 1. Upravna struktura Đurđevačkog kotara 1903. godine*

Upravna općina	km	Stanovnika	Prebivališta					Ukupno
			grad	trgovišta	sela	majura	zaselaka	
Đurđevac	173	13812	-	2	5		21	27
Ferdinandovac	35	2339			1		16	17
Kloštar	78	5903			6		1	7
Molve	45	3836			1		6	7
Pitomača	121	9100			7	2	9	18
Sesvete Podravske	29	2760			1		3	4
Virje	125	11937		1	5		14	20
Ukupno	606	49587		2	26	2	70	100

* Političko i sudbeno razdjeljenje i repertorij prebivališta Kraljevina Hrvatske i Slavonije po stanju 1. travnja 1903., Zagreb 1903, str. XIV-XV.

²¹ M. KOLAR, Elizabete WAGNER, Mlinari i vodeničari na području varaždinskog, ludbreškog, koprivničkog i đurđevačkog kotara 1891. godine, *Ekonomika i Ekohistorija*, Vol. XV, br. 15, Zagreb 2019, str. 125-138.

3. OBRTNICI U TRGOVIŠTU ĐURĐEVAC

Justusov i Strohmayеров *Adresar* donosi na stranicama 84-209. imena obrtnika po vrstama i to prvo za gradove, zatim trgovišta, pa općine i onda mjesta na području zagrebačke Trgovačke i obrtničke komore. Iz tog adresara izvadili smo imena obrtnika za đurđevački kotar, a radi se i na koprivničkom i ludbreškom kotaru kao kotarevima središnje Podravine, što će se objaviti u slijedećim brojevima časopisa *Podravina*. *Adresar* sam već iskoristila za prikaz obrtništva na području kotara Križevci, te Bjelovar, ali su ti radovi rađeni nešto drugačijom metodologijom nego ovaj rad i stoga bi ih ako ih se uspoređuje trebalo preraditi, odnosno prilagoditi ovom radu.²²

Tablica 2. Cjelokupno obrtništvo trgovišta Đurđevac i broj obrtnika u ostalom dijelu kotara te ukupno 1890. godine.*

Vrst obrta	Ime Obrtnika	Obrtnici		
		Đurđevac	Ostalo	Ukupno
Bojadisari tkanina i dr.	Böhm Hinko.	1	1	2
Bačvari	Baršić Franjo, Domišljanović Valent, Raptavi Martin, Vukobradović Edo	4	21	25
Bravari	Kirin Gjuro, Šavor Miroslav, Šegrc Anton, Škripec Imbro	4	8	12
Brijači	Freibisch Matilda	1	-	1
Dimnjačari	Berdušek Franjo	1	-	1
Gostioničari	Nöthig Ivan, Vukobradić Edo	2	3	5
Klobučari - kapari	Dragšić Janko	1	2	3
Kolari	Dokuš Bolto, Dolenc Mio, Gjörgji Stjepan, Hodalić Ivo, Janči Marko, Kolar Martin, Koren Mato, Kovačić Ignac, Legradi Roza, Martinčić Bolto, Mirović Martin, Štefeca Mato, Štefoković Valent, Zvonar Gjuro	14	21	35
Ciglari	-	-	1	1
Kovači	Benta Josip, Gjörgji Petar, Gjuroci Bolto, Hodalić Mato, Koren Stjepan, Kudumija Ivo, Leščan Janko, Lovrak Mio, Mašnin Bolto, Pavlović Ivo, Peršić Bolto, Petroško Adam, Radošević Gjuro, Redjep Stjepan, Singer Gejza, Vinkoci Mato, Zlatec Joso	17	50	67
Krčmari	Domitrovć Mio, Gjurišević Martin, Marenić Josip, Mihinić Gjuro, Rakić Gjuro, Trbuljak Josip	6	49	55
Krojači	Balatinec Luka, Čikoša N. udova, Damović Marica, Franjo Stjepan, Gjurišević Josip, Hanzl Josip, Hrženjak Gustav, Jadriev Mato, Kožar Barica, Lauš Reze, Petrić Marta, Pintar Martin, Redjep Bara, Rozman Filip, Zidar Stjepan, Zlatec Gjuro	16	11	27
Ljekarnici	Brumec T.	1	1	2
Lončari	Bubnić Joso, Ognjenčević Ivo, Vinkoci Mio	3	14	17
Medičari i voštari	Mayer Mijo, Zajček Ludvig	2	1	3
Mesari	Barušić Mato, Maitz Mio, Mohr Mirko, Nöthig Johan	4	4	8
Mlinari	Brebar Ana, Brebar Petar, Bumlić Stjepan, Burulić Janko, Fuček Mato, Jakupčić Ivo, Janković Stefo, Kubarski Martin, Mandić Josip, Marić Mato, Milvakšić Stevo, Starčević Martin, Tomišen Mijo	13	75	88
Mlin parni	Nöthig Eduard, Nöthig Martin, Hirschler Šandor	3	1	4
Opančari i čizmari	Domitrović Mijo, Gracinger Joso	2	1	3

²² M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Obrtnici kao temelj privrede u gradovima bjelovarsko-bilogorske županije od ukidanja cehova do 1941. godine, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački rad HAZU u Bjelovaru*, 12, 2018, str. 1-37 ; M. KOLAR-Dimitrijević i Elizabeta WAGNER, Obrtnici križevačkog kotara 1890. godine, CRIS, XX, 2919. /u tisku/.

Vrsta obrta	Ime obrtnika	Obrtnici		
		Đurđevac	Ostalo	Ukupno
Pekari	Gottlieb Jakov, Mihinić Gjuro, Nöthig Martin	3	5	8
Poduzetnici	Brenner Ferdo	1	-	1
Postolari	Baknić Joso, Grabler Mio, Janaček Franjo, Jurišić Josip, Kolarević Tomo, Kralj Nikola, Levak Mio, Madjerek Jakob, Mrazek Ivan, Odošić Bolto, Patačko Janko, Pavin Petar, Pavunić Ivo, Pleško Stjepan, Pourić Dragoljub, Prepelec Simo, Šadek Gjuro, Šalvari Mara, Sivjanović Gjuro, Vitković Jakob	20	28	48
Sedlari i remenari	Gečević Stjepan, Sestrić Slavoljub, Škrlec Mio	3	1	4
Staklari	Jauk Martin	1	--	1
Stolari	Crnčić Martin, Bakrač Marko, Dokuš Stjepan, Dumbović Mio, Jadan Mato, Kobuli Ivan, Pavin Josip, PogačnikValent,** Simonyi Blaž, Šante Podravec Janko, Šeljert Gjuro	11	24	35
Tesari	Brič Ante, Ivanuša Lovro	2	1	3
Tkalci	Gudić Ivan, Tončić Gjuro	2	1	3
Tokari	Grumerac Ivan, Obranović Ante	2	3	5
Užari	Šugović Petar	1	3	4
Zidari	Pameto Ivan, Vimer Andro	2	5	7
Limari	-	-	2	2
Slastičari	-	--	1	1
Octari	--	.-	1	1
Ukupno		143	303	446

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str. 80-214..** Valent Pogačnik je pradjeda Mire Kolar-Dimitrijević po očevoj strani. Imena obrtnika su podcrtana.

Na tablici br. 2. donose se radi komparacije u broj obrtnika u đurđevačkom kotaru - koji su poimence iskazani na tabeli br. 3, pa iznenađuje da je broj obrtnika u kotaru bio dvostruko veći nego u samom Đurđevcu, što je vjerojatno rezultat načina života u Đurđevačkoj regimenti gdje je krajišnik bio i vojnik i seljak, a vjerojatno i obrtnik. No možda je to posljedica prometne željezničke izoliranosti područja od Koprivnice do Kloštra koje područje je tek 1911. uključeno u željezničku mrežu Hrvatske izgradnjom dosta loše pruge Koprivnica - Kloštar ali i upućenosti i vezanosti čitavog kotara na Bjelovar koji je bio središte Varaždinskog generalata odlukom carice Marije Terezije potkraj njenog vladanja. Radom obrtnika zadovoljavale su se potrebe domaćeg stanovništva koje se uglavnom bavilo poljoprivredom i stočarstvom a budući da se čitavo područje smatralo dosta naprednim to su i usluge obrtnika bile tražene. Najviše ima kolara, kovača, postolara, dakle onih obrtnika koji su bili potrebni za svakodnevni život stanovništva i koji potrebe se nisu mogle podmiriti kućnom radinosti. Prevladavaju kovači i kolari dakle obrtnici koji vode brigu o kolima bez kojih ne bi bilo prometa, a ni sajmovi i trgovine. Usporedba imena obrtnika s vlasnicima čestica u Đurđevcu 1868. godine ukazuje da su mnogi obrtnici bili i vlasnici katastarskih čestica tj. da su imali svoje kuće i svoju zemlju.²³

Zapaža se velik broj mlinara, pri čemu se vjerojatno radi o mlinarima koji su držali u pogonu brojne vodenice, dok mlinova na parni pogon ima svega nekoliko i to tri u Đurđevcu i jedan u Pitomači, dok benzinskih mlinova i motora na upojni plin još nema, a nije ih bilo ni potrebno jer je cijelo područje prošarano potocima raznih veličina koji su kasnije regulacijama usmjereni u veće kanale. Vodeničari su

²³ N. CIK, Izvođenje i realizacija, str. 73-76.

bili upošljivi i u parnim mlinovima kada su ovi počeli istiskivati vodenice.²⁴ Osjeća se brojni dolazak Židova koji dolaze iz Mađarske ili štajerskog dijela Austrije, a potiskuju obrtnike Nijemce kojih je u Đurđevcu, barem sudeći po prezimenima, ali i po nazivima alata što je istražio dr. Velimira Piškorec bilo dosta. Zbog blizine Mađarske u to vrijeme bilo je i dosta obrtnika s mađarskim prezimenima. .

4. OBRTNICI U ĐURĐEVAČKOM KOTARU BEZ TRGOVIŠTA ĐURĐEVAC 1890. GODINE

Na području kotara obrtnici su bili brojni i seljaci su mogli podmiriti gotovo sve svoje potrebe kod svojih obrtnika, koji su često bili i poljoprivrednici.

Tablica 3. Obrtništvo u đurđevačkom kotaru 1891. godine bez Đurđevca*

Vrsta obrta	Mjesto na području kotara	Pošta	Ime obrtnika	Broj
Bačvari	Virje**	Virje	Fogl Mio, Haljinko Stevo, Kopas Gjuro, Pintar Gjuro, Pintar M., Pintar Stevo	6
	Ferdinandovac	Đurđevac	Franković Šandor, Oberhofer Johan, Slaviček Andro	3
	Kalinovac	Đurđevac	Balatinec Bara, Horvat Štefo, Smigavec Đuro	3
	Pitomača	Pitomača	Karoli Gabriel, Karoli Martin, Rosenberg Ante, Perko Gjuro, Sokol Mijo	5
	Ždala	Virje	Lanhart Joso, Pek Joso, Vučetić Franjo	3
Bravari	Virje	Virje	Brodarić Luka, Pokec Stevo, Šoš pl. Andro, Tkalčec Joso, Varga Joso	5
	Ferdinandovac	Đurđevac	Augustić Andro	1
	Molve	Virje	Ivančan Franjo	1
	Pitomača	Pitomača	Kaić Ferdo	1
Ciglari	Ferdinandovac	Đurđevac	Digniste Vjekoslav	1
Čizmari	Pitomača	Pitomača	Pavleković Jovo	1
Gostioničari	Virje	Virje	Avirović Jovo, Potai Rudolf	2
	Ferdinandovac	Đurđevac	Toth Josip	1
Klobučari	Virje	Virje	Ljubić Andrija, Vipovec Nikola	2
Kolari	Virje	Virje	Bešenić Stevo, Bešenić Stevo ml., Kucelj Martin, Sabolić Andro, Sinković Petar U Molvama Medjurečan Mio i Gjuro Stankir	7
	Ferdinandovac	Đurđevac	Barberić Stjepan, Fuk Mio, Jusak Joso, Puhač Martin	4
	Kalinovac	Đurđevac	Miklić Joso	1
	Kozarevac	Pitomača	Szanto Gjuro	1
	Pitomača	Pitomača	Hierčak Dominik, Komletinski Ivo, Šohinger Petar, Šopinger Valent, Vlašić Mato	5
	Sesvete Kloštar	Pitomača	Gluhak Stevo, Horvat Ivo	2
	Ždala	Virje	Lovašin Mato	1

²⁴ Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str. 80-214., Vladimir MIHOLEK, *Đurđevački mlinovi na parni i ostale vrsta pogona s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća, Podravina*, Vol. 14. br.24. str- 81-88; Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Elizabeta WAGNER, *Mlinari i vo-deničari na području varaždinskog, ludbreškog, koprivničkog i đurđevačkog kotara 1891. godine, Ekonomska i ekohistorija*, vol. XV, br. 15, Zagreb. 2019., str.125-138.

Vrsta obrta	Mjesto na području kotara	Pošta	Ime obrtnika	Broj
Kovači	Virje	Virje	Avirović J., Baruškin Mato, Hrženjak Franjo, Hrženjak Martin, Kemenović Andro, Lončar Bolto, Pintar Joso, Pisačić Mio, Plemenčić Mato, Šklebar Jakob, Turjanić Mio, Venzlin Mato	12
	Čepelovec	Đurđevac	Pleško Martin	1
	Črešnjeвица Velika	Pitomača	Benko Ivan, Varga Josip	2
	Ferdinandovac	Đurđevac	Dobrostol Petar, Fekete Josip, Molnavec Ante, Težaški Stjepan	4
	Kalinovac	Đurđevac	Bogdan Gjuro, Jošak Ivo, Pavišin Tomo	3
	Katalena Sirova	Đurđevac	Mali Bolto	1
	Kladare	Pitomača	Čikvar Mato, Pintarić Jakob	2
	Otrovanec	Pitomača	Vitković Ante	1
	Pitomača	Pitomača	Hesovja Štef, Kraljiček Gjuro, Majstor Ivo, Malčec Petar, Metelko Ante, Pavlić Fran, Pavlić Stjepan	7
	Sedlarica	Pitomača	Spitek Ivo, Srmiček Marko	2
	Sesvete -Kloštar	Pitomača	Habianić Fran, Haiduković Stjepan, Hangl Joso, Pintarek Mato	4
	Siščani	Pitomača	Bertak Luka, Golubić Ivan, Grujević Mato	3
	Šemovec	Virje	Habek Gjuro, Posavec Bolto, Vrabec Štefan	3
	Ždala	Virje	Hongl Joso, Kovač Stevo, Novogradec Imbro, Pavečić zadruga, Volarić Ferko	5
Krčmari	Virje	Virje	Bobinac Janko, Kočilović Atanas, Muhvić Antun, Pauhović Ludvig, Schleyer Pavao, Stauber Jakob, Weiss Albert	7
	Budančevica	Pitomača	Korparić Joso	1
	Bukovje Gornje	Virje	Domšić Juraj	1
	Čepelovac	Đurđevac	Pavlešić Mirko, Prelec Tomo	2
	Črešnjeвица mala	Pitomača	Breković Amalija, Gjurić Juraj	2
	Črešnjeвица velika	Pitomača	Sklebak Fran	1
	Ferdinandovac	Đurđevac	Hervoić Vojtjeh, Krakener Josiip, Krakener Ladislav, Vürzberger Roza	4
	Grabrovnica	Pitomača	Gjurić Juro	1
	Kalinovac	Đurđevac	Švedek Stjepan	1
	Katalena Sirova	Đurđevac	Tomašec Bolfo	1
	Kloštar	Pitomača	Gašparić Joso, Joković Gjuro, Korparić Josip, Stohr Fran, Stohlč Edo, Vinkler Ljudevit	6
	Kozarevac	Pitomača	Prager Josip, Kovačević Ivan	2
	Mičetinac	Đurđevac	Mesar Josip	1
	Molve	Virje	Hiršler Mozes, Pevalek Franjo, Peršić Martin, Tomac Gjuro	4
	Otrovanec	Pitomača	Sesvečan Ante	1
	Pitomača	Pitomača	Brenner Ferdo, Götz Dragutin, Gjurgjević Gjuro, Gjurgjević Stevo	4
	Prugovac	Pitomača	Schreiber Jakob	1
	Sedlarica	Pitomača	Kostanjević Gjuro, Torbašinović Tomo	2
	Sesvete - Kloštar	Pitomača	Mesar Josip	1
	Šemovec	Virje	Barac Tomo, Ivančak Franjo, Madjer Ivan	3
	Ždala	Virje	Pichler A., Pichler David	2

Vrsta obrta	Mjesto na području kotara	Pošta	Ime obrtnika	Broj
Krojači	Virje	Virje	Cilinger Josip, Fišer Josip, Gottal Ferdo, Hrzenjak Benedikt, Plasek Tomo, Švarc Simo	6
	Budrovac	Đurđevac	Cuklaš Mara, Penzar Mio	2
	Pitomača	Pitomača	Fanta Blaž, Farber Ivan	2
	Sesvete - Kloštar	Pitomača	Fabianec Mato	1
Limari	Virje	Virje	Cilinger Vid, Kem Bernhard	2
Ljekarnici	Virje	Virje	Koszalek Emil	1
Lončari	Virje	Virje	Čorba Jakob, Dakarić Valent, Fogl Franjo	3
	Čepelovac	Đurđevac	Fuček Janko	1
	Ferdinandovac	Đurđevac	Hervoić Vojtjeh	1
	Kalinovac	Đurđevac	Crok Martin, Golub Martin, Knežić Mate	3
	Kladare	Pitomača	Sobota Pavao	1
	Kozarevac	Pitomača	Karas Tomo	1
	Pitomača	Pitomača	Bomec Mato, Saić Andro, Sobota zadruga	3
	Šemovec	Virje	Vlahović Stevo	1
Medičari	Virje	Virje	Spilek Petar	1
Mesari	Virje	Virje	Weiss Albert	1
	Kloštar	Pitomača	Stohr Fran	1
	Pitomača	Pitomača	Gjorgjević Gjuro., Gjipalo Andro u Budančevici	2
Mlinari	Virje	Virje	Dolenc Josip, Hapovel Lovro, Imrek Gjuro, Janković Stevo, Juranić Pero, Kemenović Franjo	6
	Budrovac	Đurđevac	Labinac Bolto, Markov Franjo, Mihalić Nata, Stankić Nata	4
	Bukovje gornje	Virje	Mihalić Pero, Radinović Janko, Radinović Mio	3
	Čepelovac	Đurđevac	Koprec Simon, Renlia Mato	2
	Črešnjevica velika	Pitomača	Kapan Pavao, Stanić Leontin, Utješenović Stjepan, Vinkovec Mijo, Vučković Jovan	5
	Ferdinandovac	Đurđevac	Čordašev Josip, Hervoić Franjo,*** Lončar Adam, Štimac Ante, Vučeta Andro	5
	Kalinovac	Đurđevac	Dugelja Stjepan, Lobra Gjuro, Mihatović Joso, Miklič Janko, Muha Mio, Pantelić Mato, Švedek Mato, Vucikuja Ivo	8
	Katalena sirova	Đurđevac	Horvat Joso, Krapec Gjuro, Lakrec Jakob, Lovrak Martin, Mihaljević Joso, Osman Ivo, Schwarz Mavro, Serbić Stjepan	8
	Kozarevac	Pitomača	Romaj Franjo, Santo Gjuro	2
	Molve	Virje	Cenkovečan Stjepan, Hontić Gjuro, Ivančan Franjo, Ivančan Mio, Kovačić Gjuro, Krznarić Mato, Lončar Mio, Nakitanac Gjuro, Popec Bolto, Sabolek Franjo, Žufika Martin	11
	Otrovanec	Pitomača	Kalenik Joso	1
	Pitomača	Pitomača	Bedeković Mijo, Desežić Bartol, Gjurgjević Gjuro, Kapan Gjuro, Maković Gjuro, Nemet Josip, Sesvečan Imbro, Šabarić Gjuro	8
	Sedlarica	Pitomača	Dobri Ferenc, Korač Gjuro, Marešić Martin, TorbašinovićTomo	4
	Sv. Ana - Virje	Virje	Križan Andro, Škunja Marko	2
	Šemovec	Virje	Hinijet Martin, Vinković Bolto, Vuskres Valent	3
	Ždala	Virje	Kolarić Mio, Špoljar Gjuro	2

Vrsta obrta	Mjesto na području kotara	Pošta	Ime obrtnika	Broj
Octara	Virje	Virje	Mikulčić Dragutin	1
Opančari	Virje	Virje	Avirović Šandor, Babec Stjepan, Kopljarević Gjuro, Kovač Mara, Matoničkin Martin, Sabolić Stjepan	6
	Budrovec	Đurđevac	Flamati Ivan	1
	Ferdinandovac	Đurđevac	Havagović Andro	1
	Kalinovac	Đurđevac	Švedek Mato, Zvonar Mio	2
	Pitomača	Pitomača	Ciglec Josip, Korporić Mato, Pandurić Mato	3
	Šemovec	Virje	Kopas Bolto	1
Parni mlinovi	Kloštar	Pitomača	Pušik Martin	1
Pekari	Virje	Virje	Avirović Gjuro, Gottlieb Josip, Sabolić Stjepan	3
	Molve	Virje	Peršić Martin	1
	Pitomača	Pitomača	Götz Dragutin, Zsisel Šandor	2
Postolari	Virje	Virje	Benkek Mato, Bezjak Jakob, Fundak Tomo, Grahovac Petar, Jakulin Mio, Jakupec R., Kovač Gjuro, Kovač Stjepan	8
	Ferdinandovac	Đurđevac	Barusa Josip, Kolar Stjepan, Martinković Josip	3
	Kalinovac	Đurđevac	Dautance Mate, Lončar Šandor	2
	Pitomača	Pitomača	Beker Josip, Čikvar Ivan, Fanto Mato, Fanto Martin, Kabun Gjuro, Komletinski Jakob, Kovač Blaž, Mesarić Pavao, Perhot Gjuro, Prinke Šandor, Vunak Joso	11
	Šemovec	Virje	Cvetković M., Horvat Franjo, Prepelec Stjprsn	3
	Ždala	Virje	Grčić Antun	1
Sedlari i remenari	Pitomača	Pitomača	Sako Šandor	1
Slastičari	Virje	Virje	Špilek Petar	1
Stolari	Virje	Virje	Erhatic Josip, Habrun Ferdo, Jerešinović Antun, Lacković Martin, Petričec Josip, Veseli Antun ml., Veseli Antun st.	7
	Čepelovec	Đurđevac	Melinčević Josip,	1
	Ferdinandovac	Đurđevac	Gjōri Luka, Rujnić Andro, Rujnić Ivan, Rupnik Ivan	4
	Kalinovac	Đurđevac	Karlovcan Bolto, Kovačev Joso, Metelko Joso	3
	Molve	Virje	Balogović Mato, Kukec Petar	2
	Otrovanec	Pitomača	Vitković Franjo	1
	Pitomača	Pitomača	Bazant Ivan, Hernjec Simo, Kovačić Ivo, Tarij Gavro	4
	Sesvete - Kloštar	Pitomača	Škripac Franjo	1
Tesari	Virje	Virje	Lukić Martin	1
Tkalci	Virje	Virje	Lambek Martin	1
Tokari	Virje	Virje	Matoničkin Mio, Pintar Joso	2
	Pitomača	Pitomača	Papet Ignac	1
Užari	Virje	Virje	Lukanec Mato, Mihalić Antun	2
	Pitomača	Pitomača	Funta Mijo, Holina Ivan, Katulić Mijo	3
Zidari	Virje	Virje	Fantoni Eduard, Mikelček Ivan	2
	Čepelovec	Đurđevac	Anaušak Mato	1
	Kalinovac	Đurđevac	Jambrović	1
	Molve	Virje	Schunko Hinko, Kopričanec Imbro, Kopričanec Mijo, Lucek Mato, Šadek Dragutin	5

Vrsta obrta	Mjesto na području kotara	Pošta	Ime obrtnika	Broj
Bojadisar tkanina	Virje	Virje	Kohn Albert (poslovođa J. Hofman)	1
Ukupno				303

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str., 80-214.

**Virje je trgovište kao i Đurđevac i radi toga označeno debljim slovima. Mora se zapaziti velik broj mlinara i ono što su doživjeli postolari i krojači u dvadesetom stoljeću pojavom Tivara (Varteksa) i Bate, doživjeli su mlinari s izgradnjom parnih mlinova u gotovo svakom mjestu Podravine na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

5. RASPORED OBRITNIKA U ĐURĐEVAČKOM KOTARU

Zbog napuštanja Drave kao plovnog puta i neizgradnje željezničke pruge do 1912. đurđevački kotar bio je jako orijentiran i prema Mađarskoj i Goli kroz koju je prošla alföldska željeznica koja je povezivala južne dijelove Mađarske lijevom obalom Drave. Dakako s izgradnjom podravske pruge ta se situacija promijenila, ali u doba pisanja *Adresara* to je područje bilo izolirano.

Tablica 4. Obrtnici i obrtnice u trgovištu Đurđevac i Virje, te mjestima Molve, Ferdinandovac, Pitomača, Kloštar i Ždala 1890. g.*

Vrsta obrta	Đurđevac	Virje	Molve	Ferdinandovac	Pitomača	Kloštar	Ždala
Bojadisari tkanina	1	1	-	-	-	-	-
Bačvari	4	6	-	-	-	-	-
Bravari	4	5	-	-	-	-	-
Brijači i vlasuljari	1	-	-	-	-	-	-
Ciglari	-	-	-	1	-	-	-
Čizmari	1	-	-	-	1	-	-
Dimnjačari	1	-	-	-	-	-	-
Gostioničari	2	2	-	1	-	-	-
Klobučari	1	2	-	-	-	-	-
Kolari	14	5	2	4	5	2-	1
Kovači	17	12	4	4	3	4	5
Krčmari	6	7	4	4	4	1	2
Krojači	16	6	-	-	2	1	-
Limari	-	2	-	-	-	-	-
Ljekarnici	1	1	-	-	-	-	-
Lončari	3	3	-	1	3	-	-
Medičari	2	1	-	-	-	-	-
Mesari	4	1	-	-	2	1	-
Mlinari	13	6	11	5	8	-	2
Parni mlinovi	3	-	-	-	1	1	-
Octari	-	1	-	-	-	-	-
Opančari	2	6	-	1	3	-	-
Pekari	3	3	1	-	2	-	-
Poduzetnici	1	-	-	-	-	-	-
Postolari	20	8	-	3	11	-	1
Sedlari i remenari	3	-	-	-	1	-	-
Slatstičari	-	1	-	-	-	-	-

Vrsta obrta	Đurđetac	Virje	Molve	Ferdinandovac	Pitomača	Kloštar	Ždala
Staklari	1	-	-	-	-	-	
Stolari	11	7	2	4	5	1	
Tkalci	2	1	-	-	-	-	
Tesari	2	1					
Tokari	2	2			1		
Užari	1	2			3		
Zidari	2	2	5				
Zakupnici	-	-	-	-	-	1	
Ukupno	143	93	20	26	58	8	11

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891, str., 80-214*

Vidi se da je trgovište Đurđevac brojem obrtnika bilo bogatije od Virja za pedeset obrtnika i da je Pitomača imala 58 obrtnika a Ždala 11. Prema tome to je vrijeme kada Virje slabi gubeći zbog svoje politike podršku, te vlasti gubi svoju raniju prednost koju je imalo u doba Ferde Rusana. Ponajviše su zastupani obrtnici koji obavljaju usluge za poljodjelce, dakle stolari i kovači, te krčmari i gostioničari gdje su se obavljale transakcije roba i usluga. No osjeća se nedostatak mnogih potrebnih obrtnika jer nema na pr. staklara ni slastičara. U ovoj skupini iskazni su i industrijalci i ugostitelji. Kada bi se izuzeli ugostitelji, obrtnička struktura bi ukazivala na velike manjkavosti.

6. OBRTNICE ĐURĐEVAČKOG KOTARA

Povijest Vojne krajine vezana je gotovo isključivo uz muškarce pa je povijest žena gotovo nevidljiva i neopisana. Tek s njenim ukidanjem žene postaje vidljivi faktor na poduzetničkom, tj. obrtničkom i trgovačkom planu, ali je njihova zastupanost slabašna. U doba cehova žene su bile samo cehovske majstorice koje su ispomagale rad svojih muževa. To se produžilo i nakon ukinuća cehova, pa su žene vrlo rijetko bile nositelji obrtne radnje odnosno obrtnice. Nisu mogle polagati majstorski ispit iako su zahvaljujući reformama Marije Terezije bile većinom pismene, pošto su završile osnovnu školu. U takvom nerazvijenom muškom društvu žene su bile i statistički neevidentirane, iako su vjerojatno radile zajedno sa svojim muževima i djecom.

Sliku nerazvijenog proizvodnog društva i malen broj obrtnica najbolje odaju tablice 2 i 3 gdje se vidi da su se u čitavom kotaru deklarirale kao obrtnice samo 6 žena i to u 8 struka, odnosno da su činile vrlo maleni postotak zaposlenih u obrtu. Možemo pretpostaviti da se i u radnjama gdje se ne navodi puno ime obrtnika možda kriju žene obrtnice, ali to ne možemo tvrditi. U svakom slučaju one su pomagale u većini malih obrta i njihov rad je bio važan iako nevidljiv i iako nisu imale nikakvo političko pravo ni na skupštinama obrtnika ni u njihovim društvima.

Tablica 5. Obrtnice i obrtnici u Đurđevačkom kotaru 1890. godine.*

Vrsta	Trgovište Đurđevac		Kotar bez trgovišta Đurđevac		Ukupno u kotaru	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Bačvari	4		20	1	24	1
Brijači	-	1	-	-	-	1
Kolari	13	1	21	-	34	1
Krčmari	6	-	46	2	48	2
Krojači	11	5	11	2	22	7
Mlinari	12	1	69	2	81	3

Vrsta	Trgovište Đurđevac		Kotar bez trgovišta Đurđevac		Ukupno u kotaru	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Opančari	2	-	13	1	15	1
Postolari	19	1	29	-	48	1
Ukupno	67	9	178	8	268	17

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str., 80-214.

Žene su među obrtnicima vrlo rijetke, od gotovo stotinu struka zastupane su samo u osam struka i to s neznatnim brojem od 17 obrtnica od kojih je 9 radilo u Đurđevcu a 8 u kotaru. Ukupno ih se deklariralo kao obrtnice 17, a i to uglavnom kao udovice koje su vodile obrt vjerojatno uz pomoć pomoćnika. Samo među krojačima imamo nekoliko žena, uglavnom strankinja koje promoviraju i gradsku modu, ali većinom se ženska odjeća izrađuje u kućnoj radinosti, pri čemu se poznati zimski rupci od vune koji se kupuju u Mađarskoj ili na sajmovima. Zanimljivo je da je broj žena obrtnica izvan trgovišta gotovo jednak kao broj žena u trgovištu Đurđevac.

7. TRGOVCI I TRGOVKINJE ĐURĐEVAČKOG KOTARA 1890. GODINE

Zbog prometne izoliranosti đurđevačkog područja, koje nije prometovanje Dravom zamijenilo istovremeno dobrom cestovnom ili željezničkom mrežom trgovci su na đurđevačkom području bili jedini most za unos robe iz drugih krajeva, ali i izvoz, te je njihova prisutnost u velikom broju bilježena na sajmovima. No mnogi su uočili mogućnosti svog rada na ovom prostoru, te su otvorili svoje radnje gdje god su osjetili mogućnost zarade, često kombinirajući svoje poslovanje s ugostiteljskim obrtom. Oni su robu do izgradnje željezničke mreže nabavljali uglavnom preko Ždale i Gole u Mađarskoj, ali i preko Bjelovara, koji je upravo u tom vremenu dobio željezničku mrežu s Križevcima pa dakle i Zagrebom, koji su bili na glavnoj pruzi Mađarska - Rijeka.

Zamjetljivo je da su trgovci uglavnom bili Židovi i Srbi. Dok su se Srbi dobro etablirali na tradiciji Vojne krajine, Židovi su unosili novine zemalja iz kojih su došli. Zbog izjednačavanja prava s domaćim stanovništvom oni su iskoristili svoje međunarodno znanje o trgovini i svoje međunarodne veze te su bili glavni nositelji modernizacije, što je mnogima pomoglo da steknu solidan imetak, pa da neki osnuju i svoje tvornice, uglavnom mlinove i pilane.

Zanimljivo je da je Virje imalo više trgovaca od Đurđevca, što se može opravdati različitim razlozima. U Virju je živio dugo godina ilirac Ferdo Rusan koji je održavao veze s drugim narodnjacima, a i nakon njega Virje je već 1893. izdavalo novine *Podravac*, čija redakcija je bila istovremeno i reklamni ured za pojedine proizvode i obavještajni zavod.

Trgovci su otvarali svoje trgovine i u manjim mjestima. Bile su to trgovine mješovitom robom koje su trgovalе najpotrebnijom svakodnevnim robom, a bilo je i sitničarnica koje su se bavile još sitnijim stvarima. U manjim mjestima niknule su male židovske trgovine mješovitom robom i sitničarije. Čak su i mirotije prodavali trgovci mješovitom robom, a za kupnju manufakturne robe odlazilo se u Bjelovar, Koprivnicu ili Mađarsku.

Zanimljivo je da u Đurđevcu nije bilo trgovaca drvom. Građevno i ostalo drvo moglo se je kupiti tek u Kloštru ili Pitomači jer su šume uz Dravu na tom području već ranije bile posječene, i splavima otpremljene do Osijeka. Članovi obitelji Hirscher (Ujlaki) iz Donje Dubrave kupovali su drvo i na području Kloštra i Pitomače.²⁵ Osim toga pola krajiških šuma bilo je državno, a krajiška Imovna općina u Đurđevcu prodavala je drvo za izvoz pa nije imala dovoljno ni za svoje pravoužitnike. Velika sječa šuma uz Dravu na đurđevačkom području već je bila do početka ukidanja Đurđevačke pukovnije gotovo završena do 1890. i trgovci su otišli na druga područja. Na đurđevačkom području ne spominju se ni trgovci jajima, premda je nakup jaja na koprivničkom i varaždinskom području već uzeo maha i preko

²⁵ Dragutin FELETAR, *Iz povijesti splavarstva na Dravi*, Meridijani, Donja Dubrava, 2019, str. 741.

Vajde postao glavni izvor prihoda žena u malim seoskim domaćinstvima. Nema ni trgovaca mirodijama.

Tablica 6. Popis trgovaca u trgovištu Đurđevac i ukupni broj trgovaca u kotaru 1890. godine*

Vrsta trgovine	Ime trgovca	Trgovište Đurđevac	U ostalom kotaru	Ukupno
Mješovita roba	Avirović Helena, Czizek Luka, Deutsch Jakob, Kohn Josip, Kušler Ignjat, Lausch Roza, Löwy Žiga, Nöthig Eduard i J, Nöthig Eduard, Omrza Franjo, Semeraj Ana, Singer Gejza, Turković Srećko, Winkler I.	17	43	60
Sitničari	Baranja Šandor, Braun Emanuel, Gjumbir Ignac, Klinger Edmund, Mohr Ivan, Singer S., Zabčić Jakob	7	19	26
Manufakturna, lakatna roba	Czizek Luka	1	-	1
Građevno drvo	-	-	9	9
Ukupno		25	71	96

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str., 1-80.

Na tablici 7. prikazan je raspored trgovaca po manjim mjestima đurđevačkog kotara. Uočavamo da osim trgovaca mješovitom robom i sitničarenjem i nema drugih vrsta ali da je broj malih trgovaca po malim mjestima gotovo tri puta veći nego u trgovištu Đurđevac.

Tablica 7. Popis trgovaca u đurđevačkom kotaru bez trgovišta Đurđevac 1890. godine*

Vrsta trgovine	Mjesto	Pošta	Ime trgovca
Građevno drvo	Pitomača	Pitomača	Götz Dragutin
	Kloštar - Sesvete	Pitomača	Gluhak Imbro, Janeš Stjepan, Kirin Mijo, Porkašin Fran, Posavec Andro, Sebedjija Gjuro, Sitek Ivo, Sitek Tomo
Mješovita roba	Virje	Virje	Avirović Gjuro, Avirović Stevo, Avirović Kosta, Cilinger Vid, Fischer Josip., Hofman Kobi, Kern Bernhard, Kohn Albert, Kohn Katarina, Mikulčić Dragutin, Pollak Regina, Sabolić Petar, Schwarz Israel, Schwarz Josefina, Schwarz Leopold, Schwarz Simon, Stimac Petar, Štimac Jakob
	Budrovec	Đurđevac.	Fuks Jakob, Gestetner Tereza, Kohn Mavro
	Čepelovec	Đurđevac	Barac Ante, Štimac Petar
	Ferdinandovac	Đurđevac	Deutsch Sigmund, Kreutzer Ana, Vürzberger Rosa
	Kalinovac	Đurđevac	Hala Petar, Schlesinger Josip
	Kloštar	Pitomača	Kern Hinko, Nöthig Ante, Singer Ljudevit
	Prugovac	Pitomača	Schreiber Jakob, Schwarz Moritz
	Sesvete - Kloštar	Pitomača	Dorner Bernard, Hirschler Šimun, Janeš Josip, Janeš Mirko, Janeš Štefo
	Šemovac	Virje	Barac Tomo, Glück David, Madjer Ivo, Marinković Vinko
	Ždala	Virje	Pichler Sigmund
	Virje	Virje	Fischer Hinko, Fischer Josip, Gratias Ivan, Jambrošić Eva, Kočilović Atanas, Steidl Mio, Weiss A.
Sitničari	Črešnjevica Velika	Pitomača	Hausner Moritz
	Ferdinandovac	Đurđevac	Epstein Vilim, Krakauer Josip
	Katalena Sirova	Đurđevac	Turk Josip
	Kladare	Pitomača	Kostanjević Ante
	Kloštar	Pitomača	Sedmak Ivan, Singer Naneta

Vrsta trgovine	Mjesto	Pošta	Ime trgovca
	Molve	Virje	Hirschler Moric, Kolar Martin, Šunka Hinko
	Sedlarica	Pitomača	Kostanjević Gjuro
	Sesvete - Kloštar	Pitomača	Hirschler Simon
Ukupno			62

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str. 1-80.

Prostorni raspored trgovaca na području đurđevačkog kotara

Za razliku od koprivničkog kotara gdje Koprivnica privlači okolno stanovništvo koje svaki tjedan dolazi na sajmeni dan u grad, na području Đurđevca mala mjesta zadržavaju svoju ulogu opskrbe svojeg stanovništva preko malih trgovaca mješovitom robom i sitničara. Uglavnom su to Židovi ali ima i domaćih ljudi od kojih neki i danas imaju značajnu ulogu u životu svog mjesta, pogotovo su u vezi s crpljenjem naftnih izvora.

Tablica 8. Trgovci đurđevačkog kotara u trgovištima Đurđevac i Virje, te općinama Molve, Ferdinandovac, Pitomača i Kloštar*.

Vrsta	Trgovište Đurđevac	Virje	Molve	Ferdinandovac	Pitomača	Kloštar
Mješovita roba	17	18	-	3	5	3
Sitničari	7	7	3	2	1	2
Manufakturna roba	1	-	-	-	-	-
Građev. drvo	-	-	-	-	1	8
Ukupno	25	25	3	5	7	13

* Gjuro JUSTUS, Lj. STROHMAYER, *Adresar obrtnog poslovnog svijeta u Hrvatskoj g. 1890, Zagreb 1891*, str. 1-80.

Virje je imalo isti broj trgovaca kao i Đurđevac. Dakako zbog izostanka istraživanja i povijesne analize rada pojedinih trgovaca i obima njihovog kapitala ne može se vršiti detaljnija usporedba ova dva mjesta. No trgovina nije bila razvijena i u mnogim mjestima još se uvijek živjelo na obrtničkim uslugama. Zanimljivo je da su trgovci Kloštra i Pitomače trgovali jedini drvom na đurđevačkom području jer je eksploatacija drva uglavnom tekla preko državne šumarije odnosno Krajiške imovne općine pa to nije registrirano u *Adresaru*.

8. ŽENE U OBRTU I TRGOVINI

Žena ima u obrtu i trgovini malo a zanimljivo je da ih ima više izvan Đurđevca nego u samom trgovištu. To upućuje na to da se uglavnom radi o udovicama, dok u Đurđevcu nalazimo neku Nanettu, koja je očito boravila u Francuskoj i pokušala otvoriti svoju radnju u Đurđevcu.

Tablica 9. Iskaz broja obrtnika i trgovaca, muških i ženskih u kotaru Đurđevac 1890. godine*

Vrsta privrednika	Trgovište Đurđevac		Kotar Đurđevac		Ukupno	
	muškarci	žene	muškarci	žene	muškarci	žene
Obrtnici	134	9	244	8	378	17
Trgovci	19	3	103	7	122	10
Ukupno	153	12	347	15	500	27

* Tabela je dobivena sumiranjem podataka u ovom radu.

Malo je trgovina i obrtnika koje vode žene. Ako trgovine glase na njihovo ime to su uglavnom udovice. No zaposlenost žena u trgovini je velika jer rade kao žene trgovaca baveći se svim poslovima kao i oni. Zanimljivo je da su se žene laganije infiltrirale u trgovinu nego u obrt, jer obrt je zahtijevao zanatsko školovanje i vještinu, a to su mogli steći samo mladići i muškarci. Zastupanjenost žena u trgovini izvan trgovišta Đurđevac je veća nego u samom Đurđevcu.

9. ETNIČKA STRUKTURA OSOBA U OBRITU I TRGOVINI UZ ĐURĐEVAČKOM KOTARU 1890. GODINE

Obrtnici i obrtnice u kotaru Đurđevac bili su vrlo raznolikog porijekla. Višestoljetno postojanje Vojne krajine, osmanlijska okupacija istočno od Đurđevca te sam proces oslobođenja Slavonije i dijela Podravine austrijskim četama sastavljenima od plaćenika raznih naroda, udarili su ovom kraju svoj pečat, pa je u 17. i 18. stoljeću dolazilo novo stanovništvo donoseći svoje običaje i shvaćanje života.²⁶ Sudeći po prezimenima na đurđevačkom području obrtnici su bili vrlo raznolikih nacionalnosti, ali su ipak dominirala domaća prezimena koja i danas nalazimo na području Đurđevca i u okolici, što dokazuje da se Podravci nisu rado iseljavali, usprkos teškoća življenja na zemlji u koju je trebalo uložiti mnogo truda da ona rodi.

Možemo uočiti da se pod utjecajem ilirizma i stranci nastoje uklopiti u većinsko stanovništvo. Prezimena su se dakako teže mijenjala nego imena, pa i mnogi stranci mijenjaju svoja imena ili krste djecu uzimanjem crkvenih imena Ivan, Martin, Stjepan, Franjo, Petar, Tomo, ili jako ukorijenjena regionalna imena kao što su Imbro, Mijo (pisano obično kao Mio), Bolto, Valent, Mato, Gjuro, Stevo, Andro i Mavro. Odrasli ilirskih vremena nalazimo u imenima Slavoljub, Janko. U pravilu Karlo se mijenja u Dragutin, Eduard u Mirko. Neki obrtnici njemačkog ili mađarskog porijekla nisu željeli mijenjati svoje ime pa mesar Johan Nöthig odaje da je porijeklom iz njemačkog govornog prostora, a kovač Gejza Singer da je Židov iz Mađarske. Kod žena nalazimo Baricu. Matildu, Rozu, Katarini, Maricu, Maru, Anu, Terezu, dakle imena crkvenih svetica. No trebalo bi dalje raditi na istraživanju lociranja pojedinih imena i izvršiti njihovu analizu. U svakom slučaju osjeća se da prevladava težnja da se i došljaci srode s ovom sredinom i da tu nađu svoj stalni dom bez obzira na nacionalnost i vjersku pripadnost. Zapaža se mali broj obrtnika pravoslavne vjere. Oni nakon razvojačenja uglavnom prelaze u činovnike i bankarstvo, a rijetko se bave malim obrtom kakav u pravilu nalazimo u središnjoj Podravini.

Kod nas etničko opredjeljenje dobiva na važnosti tek od Ilirskog pokreta i to uglavnom u krugu Štajeraca i Kranjaca, tj. s Prešernom i Vrazom.²⁷ Godine 1848. predstavlja prijelomnicu i iako je ilirstvo bilo zabranjeno ipak ono i dalje utječe na razne načine na ljude. Zabranom ilirskog imena ilirska narodnost nestaje i javlja se jugoslavenstvo, odnosno južni Slaveni, kao izraz moderne južnoslavenske nacije koju ideju je razvijao biskup Strossmayer osnivanjem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. No ni ta ideja nije jedinstvena. Ilirski identitet razbija se u više dijelova, od kojih središnja Podravina postaje međuzona odnosno granično područje između kajkavskih i štokavskih dijalekata lavirajući od sela do sela i njegujući svoje posebne karakteristike.²⁸ Židova obrtnika i trgovaca bilo je malo, ali su oni uporno njegovali svoju vjeru i običaje a unosom kapitala iz Mađarske i vještinom svojeg trgovanja znatno su utjecali na modernizaciju i industrijalizaciju Podravine. Oni su se useljavali u Hrvatsku u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća iz Mađarske ili Austrije, a većinom su zadržali svoja židovska imena Izrael, Jakob, Mavro i prezimena, a upravo ime Josefina ili Leopold otkrivaju mjesto odakle su došli u Hrvatsku.

²⁶ Hrvoje PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17 st., Izd. Meridijani i Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju, Samobor - Zagreb, 2012, str.170-254.; Rudolf HORVAT, *Povijest Đurđevca, Zagreb, 1933.**

²⁷ P. KORUNIĆ, *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1750-1857 godine*, sv. 2, Zagreb 2018., str. 881-

²⁸ Dijalektolog dr. Mijo Lončarić bavio se istraživanjem ovog fenomena i najdalje došao u zaključivanju o šarolikoj jezičnoj kombinaciji ljudi koji su se našli na jednom prostoru kao posljedica ratova i nutarnjih i vanjskih migracija i promjena upravnih sistema. Ferdo Rusan bio je Ilirac, i njegov jezik bio je mješavina jezičnih dijalekata na područjima gdje je Rusan živio i radio.

Ima dosta osoba s imenom Ante pa su vjerojatno njihovi nosioci povezani s Dalmacijom, ali imena Duje, ili Donat ne nalazimo. Neka imena su francuskog podrijetla i pokazuju da je vladavina Francuza ipak ostavila tragove i na prostoru sjeverno od Save, a to se odrazilo i na ženskoj modi, odnosno krojačici Nannete koja promovira parišku modu.

10. ZAKLJUČAK

Zabrana rada cehova i ugarsko-hrvatski Zakon o obrtu izazvao je popriličnu smutnju na području Hrvatske i trebalo je dugo vremena dok su se obrtnici i trgovci prilagodili ovom zakonu koji je svojim sadržajem dozvoljavao konkurenciju koja je poslovanje obrtnika i trgovaca učinila vrlo nestabilnim a često i kratkotrajnim poslom. Obrt i trgovina su razdvojeni ali je ugostiteljstvo spadalo još uvijek pod obrt i ta je struka bila najbrojnija. Industrija je tek u začetku i u čitavom *Adresaru* na đurđevačkom području ima svega nekoliko industrijalaca koji se tako nazivaju i to u području mlinarstva i ciglarstva.

Dok su trgovci bili uglavnom trgovci mješovitom robom i bilo ih je malo, jer su se stvari zamjenjivale, u trgovinama su trgovci prodavali ono što je narod tražio kod obrtnika je situacija nešto drugačija.

Svakako je zanimljivo da je Virje imalo više trgovaca nego Đurđevac: 18 trgovaca mješovitom robom i 7 sitničara zadovoljavala su potrebe stanovništva, dok je Đurđevac imao svega 14 trgovaca mješovitom robom i 7 sitničara. U Virju su kao trgovci djelovali Avirovići koji su se bavili i politikom, a Vid Cilinger je dao znatan kapital za osnutak prvog parnog mlina u Virju koji je kasnije poznat kao mlin Matije Peršića.

Za razliku od trgovaca koji su uglavnom nestali jer su kao bogati ljudi tretirani kao antinarodni element, a Židovi i zbog svoje vjere, mnogi obrtnici počivaju na groblju u Đurđevcu, što je istražio povjesničar Nikola Cik u projektu rekonstrukcije Đurđevca u doba potpisivanja Hrvatsko-ugarske nagodbe a u vrijeme prvog katastarskog plana.²⁹ Slično je i sa drugim mjestima jer su obrtnici bili nosioci napretka i grčevito su se borili za svoje samoodržanje. I u Molvama žive mnoge obitelji obrtnika koje spominje *Adresar*.³⁰ Na strani 75-76. M. Kolar-Dimitrijević i Wagner navele su trgovce od 1884. do 1927 godine, pa možemo reći da Molvarci bilo kao trgovci bilo kao obrtnici nerado napuštaju Molve ako su otvorili svoju radnju, usprkos toga što su bili prometno slabo povezani s većim urbanim središtima. Uglavnom su to ljudi koji su se odlučili na život u kombinaciji obrta i poljoprivrede, odnosno trgovine i poljoprivrede.

Kao što je gotovo svako selo imalo svog »svestranog« trgovca tako je gotovo svako selo imalo i gostionicu u drugoj polovici 19 stoljeća. Gostionice su bile mjesto razmjene lokalnih vijesti, ali i razgovora o politici koja je nakon ukidanja kmetstva projicirala seljaštvo tj. narod kao najveću skupinu stanovništva kod koje su muškarci imali pravo glasa ako su bili pismeni i ako su posjedovali izvjesni imetak. Budući da je svugdje bilo takvih ljudi, razmahala se u drugoj polovici 19. st. velika politička borba koja je ojačala nacionalnost, koja je u doba ilirizma, kao što to piše pjesnik Pavao Štoss, već gotovo izumrla a narod je počeo zaboravljati i svoj vlastiti jezik u korist njemačkog i kasnije mađarskoga.

Budući da nismo adekvatne podatke naveli prije i poslije 1890., usporedba sa drugim statistikama ne bi bila primjerena bez dodatnih analitičkih istraživanja. Popisi koju je izradio Državni zavod za statistiku republike Hrvatske analizirajući vrijeme od 1880. - kada je načinjen prvi popis, pa do 1991.

²⁹ Nikola CIK, Izvođenje i realizacija prve faze projekta »Đurđevac 1868. godine. Rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću«, *Podravina*, Vol. 13, br. 25, Koprivnica 2014, str. 63-76.

³⁰ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Elizabeta WAGNER, Molvarska tradicija čuvanja i njegovanja starih kulturnih i prosvjetnih vrijednosti u 18. i 19. st. U: *Molve - Ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju*, Molve 2010, str.75. Podatci pronađeni u Državnom arhivu u Zagrebu, Opatička 38, Upisnik Trgovačko-obrtničkoj komori u Zagrebu, sig.40257 (kut. 300). Iako protokol ima upise tek od 1898. godine, vidimo ista prezimena, odnosno obitelji koje imamo i prema *Adresaru*. Za obrtnike na str.77 imamo imena od 1881. pa do 1927. Slično bi se moglo istražiti i za druga mjesta na području Komore.

godine, pod vodstvom Jakova Gele, ne donosi podatke za pojedince, a u našem radu opet nema osvrt na cjelokupno stanovništvo već samo na pripadnike obrtničkog odnosno trgovačkog staleža.³¹

Đurđevačko područje usprkos razmjerno velike prometne izoliranosti nije bio zatvoren svijet, i obrtnici i trgovci bili su značajan faktor uspostavljanja veza sa svijetom. Mladi kalfe su još uvijek odlazili u svijet i vraćali su se s novim znanjima, a trgovci su već po prirodi svog posla bili najobavješteniji dio društva.

Zbog blizine Mađarske koja je već izborila svoj položaj u Monarhiji nešto od toga se je prelilo i u Podravinu, odnosno đurđevačko područje, pa su obrtnici i trgovci poslovali vrlo racionalno. Brojka od 500 obrtnika i trgovaca i 27 obrtnica i trgovkinja na đurđevačkom području pružala je većinu informacija narodu o tehničkim dostignućima preko prodaje poljoprivrednih proizvoda, a sajmovi i trgovine te zadruge su omogućavale ljudima da do te robe dođu pri čemu su obrtnici bili neizostavni dio tog života radeći nove ali i popravljajući oštećene stvari.

Ipak nekih obrta nije bilo. Nema niti jednog fotografa u središnjoj Podravini, ali nema ni dimnjačara, staklara, kožara, bunardžija. Nema niti jednog tiskara, urara, ni soboslikara. Živi se jednostavno i skromno, racionalno. Nema ni kavana, iako ih je u to doba u Zagrebu već bilo 14, a kao poseban obrt iskazano je kavinotočje, što je vjerojatno naziv za usluge doručka.

Svakako je život u središnjoj Podravini bio jednostavan i usmjeren na zadovoljavanje osnovnih potreba. No očito su mnogi obrtnici imali problema s održanjem svojih radnja. Konkurencija je bila velika i nalazimo više obrtnika i trgovaca koji posluju u više mjesta, nastojeći da na taj način prežive. Rijetko je koji obrtnik prešao u industrijalce. Uglavnom su trgovci stjecali kapital koji im je omogućio otvaranje tvornica, osobito parnih mlinova te se u Đurđevcu, Kloštru i Pitomači grade prvi parni mlinovi, ali je Emanuel Braun u Đurđevcu još i trgovac sitničar.

Nosioci obrtne djelatnosti bili su dobrim dijelom domaći ljudi, čije potomke i danas nalazimo u Podravini u istim ili sličnim zanimanjima. Mnogi djecu školuju i nakon završetka škola ta djeca prelaze u drugi društveni sloj no mnogi i danas ne prekidaju potpuno svoju vezu sa zavičajem. Podravci nerado napuštaju svoj rodni zavičaj ali ih na to ponekad tjeraju prilike.

SUMMARY

In 1890 following the orders of Khuen Héderváry, ban of Croatia, the first Address book of craftsmen and traders in the area of Zagreb Chamber of trades and crafts was composed. The number of published copies was small, and its objective was to show to the joint parliament in Budapest that Croatia has a sufficient number of craftsmen and traders and that this first address book enables us to create a couple of significant conclusions about the craftsmen and traders in that area. The list for the area of the Đurđevac district that was founded in 1890 and was administered in individual districts, even in the area of the disbanded Đurđevac regiment indicates that the Đurđevac district inclined towards Bjelovar and not Koprivnica. The endeavours to link the Đurđevac district with Koprivnica is surely an interesting phenomenon which was influenced by strong military tradition and the attempt of the military officials to create a special, self-sufficient economic entity with a strong military tradition and trades and crafts that were once necessary for the soldiers and presently demanded by disbanded population. At that time the district of Đurđevac didn't have a single town, but the marketplaces of Đurđevac and Virje, as well as Pitomača and Ferdinandovac had a significant number of craftsmen that were sufficient for the needs of the population. It is evident that the population of the Đurđevac area, despite the lack of some types of trades and crafts, had a good and well-established way of life, founded on tradition and possibilities of that agricultural area.

³¹ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991, m izd. Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb 1998.*